

„СЪБЕСЕДНИЦИ“. КНИГА ВТОРА,
АТАНАС СВИЛЕНОВ. С., БП, 1984

Втората книга с интервюта на Ат. Свиленов съдържа 12 разговора със съвременни български писатели. Авторът продължава портретуването на избрани от него съвременни творци и ми се струва, че в тази книга той достига до един своеобразен връх в майсторството си на събеседник. Срещите му с писателите не са еднократни, нито само от един период. Обикновено с по-старите автори „запознаването“ води началото си от младежките години на Свиленов, в миговете, когато е общувал с книгите на писателя. Първата среща „на живо“ създава и първото впечатление и у читателя, тя е особено важна. Веднага сме въведени в атмосферата на избора творец, още със самото обаждане по телефона и по начина, по който е приет в дома, още в началните думи на разговора пред читателя застава живият писател с някоя негова важна, отличаваща черта. Свиленов не крие своето участие и пристрастие, но никъде не се натрапва, говори за себе си само толкова, колкото е необходимо, за да се проникне по-дълбоко в същността на автора, който ни представя.

Дълбокото предварително познаване на творчеството на тези 12 автори, както и на литературата за тях, също спомага за бързото и някак спонтанно навлизане в творческия им свят. Техните изповеди са максимално искрени и точни, няма повторения, няма разтегнати моменти и обяснения. Всичко е някак специално премерено, уточнено и тази прецизност не е нито скучна, нито хвърляща се в очи. Особено ме учуди и привлече това разнообразие на букета от автори, включени в книгата на Свиленов. Никъде няма „еднакви“ въпроси, сходни запитвания, повтарящи се моменти от техниката на интервюто. Разнообразието се ражда сякаш от само себе си, но всъщност тук личи умението на Свиленов да борови с интервюто — този толкова капризен литературно-критически жанр. Това не е само известна обиграност — изискват се различни комбинативни качества, като бърз и съобразителен ум, голяма деликатност, познаване на литературните и обществено-политическите факти, вникване в атмосферата на твореца, на времето, когато създава една или друга творба, отчитане на литературната критика, на общия литера-

турен процес и пр. Цялата тази предварителна подготовка съсем не личи. Пред читателя като на сцената се изправят двама сладкодумни събеседници и когато беседата приключи, можем само да съжаляваме, че не е продължила повече време. А може би наистина с някои от по-младите автори, включени в книгата, Свиленов ще продължи своите разговори. . .

Книгата „Събеседници“ се чете на един дъх, защото подобрите имена са не само на любимци на автора, но и на мнозина читатели: Ем. Станев, Д. Талев, К. Константинов, Г. Белев, Г. Цанев, Др. Асенов, Б. Райнов, Г. Джагаров, В. Мутафчиева, Т. Жечев, Л. Левчев, Г. Марковски. Безспорно — талантлив, оригинален и много популярен автори, всеки със своя подчертана индивидуалност, с ярък характер на творец, с личен и значителен принос в дадена област. И в същото време — много различни почерци, полярни вкусове, особени творчески съдби. Обединява ги водещата мисъл на техния събеседник, а също и новата социална действителност, задачите, които стоят пред литературата на социалистическия реализъм. Но нека се спрем на дванадесетте задкушени изповеди, които ни предлага книгата на Свиленов.

Първият разговор е с Емилиан Станев и е от „по-дългите“ — около 30 страници. Още с въвеждащите въпроси авторът насочва Ем. Станев да сподели къде е тайната на неговото „гърсачество“: „Да, ние сме народ на революционери, който създаде и една революционна по дух, богата и самобитна култура“ (с. 8). Ем. Станев говори и за процесите в нашата проза, които я откъсват от описателността: „Не съм престанал да обръщам внимание на дирието на по-голяма пластичност в изображението, на по-съвременни форми на израз, като всичко това го съчетавам с изискването за икономичност. Днешният читател органически не понася бърливостта“ (с. 9). Ем. Станев не обича да го разпитват без повод, а само когато е издал нова книга. От своите творби най-много ценя „Антихрист“ и сборника с разкази „Вълчи нощи“. Това интервю на Свиленов е толкова богато, че един негов прочит не е достатъчен. Отначало добиваш общо впечатление за големина и неспокоен творец, а след това изпъкват толкова много подробности, че направо се чудяш как е успял съ-

беседникът му да ги измъкне. Романът „Иван Кондарев“ е писан в продължение на 14 години! Някак си от само себе си се ражда и тази открояваща се изповед на Ем. Станев: „... ние, писателите, мислим най-добре тогава, когато пишем. Ние не знаем какво знаем всъщност. Това е едно познание, скрито в самите нас, неизточно, което, като седнем да пишем, разкрива тайната си...“ (с. 28). Или: „Колкото повече остарявам, толкова по-мъчно разбирам дори себе си“ (с. 32). Беседата с Ем. Станев свършва, но на читателя му се иска тя да продължи, иска му се Свиленов да не е отпечатал всичко, да е запазил нещо и за една бъдеща „трета книга“.

Портретите в предлаганите интервюта са хем завършени и цялостни, независими от тяхната дължина, хем и „недовършени“, защото авторът им е успял да раздвижи нашата мисъл, да ни приближи максимално до творца, за да ни остави сякаш сами да беседваме с него и след прочитането на интервюто. Заработило е нашето въображение, пуснал е някакъв вътрешен механизъм между Свиленов, събеседника и читателя и ние сами вече можем да питаме и да си отговаряме, ако познаваме творчеството на автора, разбира се. А не е ли това една от магииите на интервюто?

Срещата с Димитър Талев е много кратка, но запомняща се. Започва малко тайнствено, с малка кореспонденция между двамата събеседници. Прилича по-скоро на спомен, на кратка изповед, на есе. Но и тук витае духът на големия български писател.

Общуването с К. Константинов също е придружено с кратка кореспонденция, понякога това е, изглежда, стил на Свиленов — тя създава особена интимност и по-силна връзка между двамата събеседници. Внася и по-голяма достоверност. Споменът при срещата също присъствува и носи известен романтичен ореол, придава повече субективност на разговорите, по-голямо очарование. Тук присъствуват и извадки от бележник. Така събраните спомени и бележки от различни години завършват през лятото на 1969 г., когато К. Константинов е бил вече неизлечимо болен. Свиленов му занася пет екземпляра от току-що излязлата в „Български писател“ книга „Върхове“ и го вижда за последен път. Тогава е нарисувал и един негов последен запомнящ се портрет: „На вратата на жилището си той се появи като че ли все същият (а знаех, че е неизлечимо болен), само че по-блед и някак като че ли прозрачен. Имах чувството, че целият е от крехък млечнобял порцелан и че при най-малък допир ще се счути“ (с. 48).

За пръв път при Гьончо Белев Свиленов отива едва тринадесетгодишен и атмосферата от срещата е предадена почти с юношеска приповдигнатост и разпаленост. Тяхната близост продължава до самата смърт на писателя и в интервюто често се примесват есеистично-спомени моменти с деловия тон

на въпросите. По-точно въпросите са само тук-там, а цялостният портрет на Гьончо Белев е постигнат чрез фактите, предадени и с есеистичните отклонения на спомена. Така Свиленов създава и своеобразен жанр на интервюто, което съвсем не се изчерпва само с въпросите, а на помощ идват спомени, писма и някои кратки разсъждения и характеристики. Но всичко почива на документална основа и това създава още по-голяма автентичност.

Най-респектиращ и може би най-изчерпателен портрет-скица е направен на Георги Цанев. Макар че започва веднага с пряк въпрос и в него няма да срещнем много отклонения, това интервю има характер почти на литературнокритически портрет, толкова е подробно, задълбочено, изчерпателно и добре композиционно премерено. Сякаш самият Георги Цанев със своята добросъвестна последователност и голяма стриктност е направлявал беседата. Проследен е целият жизнен и творчески път на големия критик — от ранно детство до настоящите дни. Посочени са мястото и приносът му в нашата литературна критика и история, реставрирано е времето, в което се е оформил, дружба му със Смирненски, Георги Бакалов, Асен Разцветников, Н. Фурнаджиев, осветлени са много деликатни моменти от развитието на критика, неговото непрестанно устояване срещу сектанството и догматизма и в литературната критика и история. Постепенно се очертава и портретът на Боян Пенев, изиграл съществена роля в творческия живот на Г. Цанев. За своя учител критикът говори с голям пиетет: „Боян Пенев, без да пренебрегва фактите, без да страни от проучаването на огромен документален материал, разтълкува този материал от гледището на естетически позиции. И това е неговият принос в нашата литературна история. За пръв път историята на литературата стана история на развитието на художествените ценности“ (с. 73).

Разговорът на Свиленов с Г. Цанев е особено ценен и с това, че целият е изпъстрен с много любопитни спомени на самия Г. Цанев в неговия дълъг път през годините. Освен точна характеристика на Боян Пенев тук ще срещнем и портрет на прогресивния чешки критик Фр. К. Шалда, чиито лекции Г. Цанев слуша в Прага през 20-те години. Твърде интересни са и споделените мисли на Г. Цанев за литературната критика: „Талантът на поета е да създава художествени образи, а талантът на критика е да създава критически образи, като използва образите на поета и опита от живота“ (с. 78).

Привличат вниманието в разговора и мислите на Г. Цанев за рецензията: „Трябва да призная, че и аз най-много си харесвам рецензиите от цялото си литературно дело. Смятам рецензията за нещо много сериозно и много отговорно. Литературнокритически очерк, литературнокритическа статия може

да напише всеки специалист филолог, но не всеки може да напише сносна рецензия. Тя е всъщност най-типичната литературна критика. Рецензията е голямо изпитание за автора си. . . Мен едно време много ме критикуваха, че говоря за критически усет. Но аз винаги съм считал, че ако нямаш критически усет, никаква идейна и теоретическа подготовка не може да ти помогне. Коего, разбира се, не значи, че тази подготовка е излишна — напротив, необходима е“ (с. 78).

Разговорът с Г. Цанев обхваща около 20 страници и е един от най-сполучливите в книгата и затова, защото сам Ат. Свиленов е учен и следовник на Г. Цанев в критиката и тази непосредствена приемственост личи в оформянето на беседата.

Най-обхвтен и най-дълъг е разговорът с Др. Асенов. Той обхваща 60 страници и би могъл след известни допълнения да излезе отделно — в поредицата „Литературни анкети“ например. Но и тук той създава свой особен белегистичен плънеж в книгата, увеличава нейната безспорно голяма стойност. Образът на този интересен писател, наш съвременник не толкова по време, колкото по мисъл, е изграден доста пластично, започва от ранните му детски години и завършва с фаталната за него 1979 г. Много умен събеседник, какъвто беше Драгомир Асенов, той сам създава атмосфера за проникновен и сериозен разговор не само върху собственото си творчество, а и по въпросите на писателското изкуство. Пронизващата му безпощадна мисъл съпътствувала всички отговори. Струва ми се, че той е имал много още какво да споделя, но нарочно се е ограничавал, защото не е желал да говори много за себе си, да доминира. Някаква особена скромност сякаш го е съпътствувала, която иначе той прикриваше с цветисти изрази и заразително бликащ хумор. Но тук, в беседата със Свиленов, е изведнъж много сериозен, дори ми заприлича на някой от неговите положителни герои от пиесите му — готов да се раздава, да съобщава скромно мнението си, което дълбоко е премислил, да търси корените на злото, да прониква със загриженост в сложните съвременни човешки отношения, да се старее да ги разбере и да ги обясни. . . Особено интересни са размислите на Др. Асенов за характера на литературното творчество, за ролята на живота върху оформянето на твореца:

„Според мен впечатленията от детството (но не само от него, а от целия ранен човешки живот) наистина подхранват най-трайно едно творческо дело. Имам своя теория по този въпрос, която ще споделя в разговора. Смятам, че впечатленията, които са в основата на една литературна дейност, са от две категории. Първата категория наричам първоначално натрупване на опит или главен акумулатор, генерално зареждане на акумулатора. Втората категория наричам допълнително натрупване или презареждане на акумулатора. Веднага ще кажа, че ако липсва

първият етап, неминуемо се идва до състояние на херметизация, на бързо изчерпване, на самоповторение и т. н.“ (с. 104).

Като автор на съвременни драми, Др. Асенов споделя и свои мисли за драматургията, например за „трите кита“, на които се крепи драмата: „големият човешки образ, яркият конфликт и дълбоката проблематика“ (с. 130). Писателят споделя, че има в главата си доста ненаписани пиеси, които за жалост не може да осъществи.

Силно привлекателно е интервюто с Богомил Райнов. То е от пределно кратките това малко ни учудва, защото този автор е може би златна мина за анкетаторите. Но то е оригинално, защото е посветено на една тема: на криминално-приключенския жанр в литературата и киното. Едва ли този жанр е така добре характеризиран другаде у нас, освен в тези сбити, лаконични, но много точни и дълбокоци отговори на Б. Райнов. Тук ще срещнем кратки характеристики на Дашигъл Хамет, Реймънд Чандлър, Агата Кристи, Конан Дойл, Ж. Сименон, Джим Томпсън. Б. Райнов си служи с оригинални паралели между нашите и световните класици на криминално-приключенския жанр, за който той споделя: „До Априлския пленум подменявахме много неща. В това число и жанра, който ни занимава. Изобщо оставяхме едно оръжие да бъде използвано от противника срещу нас, вместо ние да го използваме срещу противника“ (с. 167).

Атмосферата на обновителния климат на Априлския пленум е най-добре очетана в разговора на Свиленов с Г. Джагаров. Много са ценните мисли, които поетът споделя за революционната линия на нашата поезия, за приятелствата си с Пеню Пенев и Минко Николов, за оценката на Христо Радевски на „Моите песни“, излезли през 1954 г., но писани по-рано. Привличат откровенията на Джагаров за мисията на поета: „Той притежава дарбата да предчувствува събитията, не да бъде тяхно ехо, а да ги предсказва, да бъде ясновидец и прорицател на бъдещето. . . В този смисъл Априлският пленум за мене, ако се вземат предвид стихотворенията ми с тяхното истинско съдържание и стил, е мое съществено поетическо видение. Аз сякаш се бях родил за този прелом и съм благодарен, че имам възможност да му отдам и му отдавам всичките си нравствени и физически сили“ (с. 174).

Разговорът за поезията на Април продължава и в беседата с Л. Левчев, който казва: „Априлския пленум ние го възприехме като сигнал, като знак на историята. . .“ (с. 251). Своето поколение в поезията Л. Левчев нарича „новобранци“, които направо приемат новото оръжие на партията в областта на идеологическия фронт. „Бих казал с мъдростта на изминатия четвърт век, че по болката, която тогава са изпитвали хората, ние измерваме величието на раждането. Безболезнено нищо не се ражда на този свят — ни идеи, ни то пък една такава мащабна истори-

ческа епоха като априлската епоха“ (с. 254). Интересни са признанията на Л. Левчев за неговите книги, за техните заглавия, които някак си са свързани едно с друго, за особена съдба на всяка една отделна книга, независимо от автора, неподвластна на създателя си: „И има нещо красиво в тази независимост“ (с. 263).

Вкусът на Свиленов към оригинални творци новатори проличава и в разговорите му с Вера Мутафчиева, Тончо Жечев и Георги Марковски. С деликатност и професионално умение Свиленов поднася кратките самохарактеристики на тези автори. Любопитна е изповедта на жената — писател и учен, В. Мутафчиева, която говори за особенния „исторически“ въздух в нейното семейство, за подтиците, които я насочват към историята и към писателството, за традициите и новаторството на историческата тематика за нашата литература. Мен специално особено ме заинтригува отговорът на писателката на въпроса: „Какво смятате, че непременно трябва да направите? — Тя казва: „Да напиша спомените си. И не смятам, че това е работа за отлагане, повечето автори я отлагат, докато стане късно“ (с. 220). Писателката е замислила да напише както документално изложение на спомените, така и роман върху същия материал. И както забелязваме, този ѝ експеримент вече е започнал да се осъществява с появяването на отделни художествени откъси от нейни ранни спомени по страниците на периодичния печат.

Някак задъхано и много импулсивно протича беседата с Тончо Жечев: Свиленов го е оставил да разгръща почти белетристично своите отговори и те приличат на късове есеистична проза. Тук има спомени, размисли, портрети на приятели, пресъздаване на отделни моменти от нашата действителност, мисли за критиката, за отделни писатели. Но най-важното е, че присъства „на живо“ самият Тончо Жечев — с неговата жива реч и маниери, с неизменното му чувство за мащабност, историчност и народопсихологичност, със страстта му към откривателство, с неизменната му любов през годините към документалното четиво...

В разговора с Г. Марковски се натъкваме на едно особено „опониране“ на интервюирания, което прави беседата несъмнено още по-привлекателна и интригуваща. Дори докрай Свиленов не се съгласява напълно с мнението на Марковски за критиката, но това не е попречило на писателя да изложи своите мисли, нито на анкетатора да поставя своите въпроси. Между многото интересни мисли, споделени в това интервю от Г. Марковски, бих искала да отбележа схващането му за писателството и за изкуството като „неосъзната рефлексия срещу смъртта, инстинкт за живот, една не безсмислена надежда да останеш сред другите и след като физически няма да те има“ (с. 268).

Затваряш книгата „Събеседници“ на А. Свиленов с чувството, че си общувал непосредствено с всичките тези 12 оригинални творци. Почувствувал си не само тяхното индивидуално своеобразие и богатство, но, сякаш без да искаш, си беседвал и с невидимия тринадесети събеседник — с неуморния и доброжелателен автор.

Ваня Болджиева

КЛЮЧОВИ ДУМИ

„СОВРЕМЕННОСТИ И ПРЕДШЕСТВЕННИЦИ. ЛИТЕРАТУРНОКРИТИЧЕСКИЕ ОЧЕРКИ“
от ВИТАЛИЙ ОЗЕРОВ. М., 1983,
изд. „Советский писатель“)

За обективния начин на писане на Виталий Озеров цялостността на конкретния анализ е много по-близка от разпокъсаността на общите впечатления, строгата логичност на аргументацията — от стихийността на емоционалните оценки. Но съвсем не можеш да наречеш този начин сух, рационалистичен. Освен всичко, още и поради това, че, като не признава изблиците на самоцелния „есеизъм“, той съвсем не е чужд на лириката, чиято осезаема вълна идва от раздвиженото изповедно начало. В новата книга на критика то нерядко е свързано с автобиографичните мотиви на спомените. За комсомолската младост и студентството в ИФЛИ. За трудовия устрем от първите петилетки и ратното време на Великата отечествена война. За отдавнашните и неотдавнашните, близките и далечните пътувания из страната и по света. В един случай това е мимолетен разказ за собствената фронтова кореспонденция, написана оперативно по горещите следи на подвига на Виктор Талалихин и посветена на неговия първи в историята на авиацията ношен таран. В друг — извлечени от бележниците от различни години свидетелства на очевидци за беседи и срещи с Александър Фадеев, с Константин Федин. В трети — лаконични, но с голям вътрешен обем скици на паметните събития от литературния и обществения живот, които са срещали автора с Константин Симонов, с Борис Полевой.

Какво е това — преднамерен стремеж да се оживи литературното изследване, да се украси с белетризирани винетки? Не — дори и в най-малка степен. Лиричност на изповедта — такова е главното свойство на авторския глас, такова е и изпъкващата особеност на почерка, както и публицистичността на проповедта. И едното, и другото се диктуват от идеята на книгата, която „е замислена като определен принос в колективното изследване на съветските литературни традиции по магистралното направление на естетическото развитие. Тя включва в себе си написани през различни години и допълнени, прерабо-